

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційну роботу Хаміда Фуада Халіля
«Фактор світових війн у трансформації світ-системи»
представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань
05 соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 052 – «Політологія»

Актуальність теми дисертаційного дослідження не викликає сумнівів, оскільки дослідження відповідає сучасним викликам, особливо в контексті російсько-української війни, яка стала тригером глобальних світових змін. Автор переконливо обґрунтовує необхідність нового бачення політичних процесів через призму світ-системного аналізу, що свідчить про високу теоретичну зрілість дослідження.

Слід зазначити, що світ-системний підхід, розроблений І. Валлерстайном та іншими провідними теоретиками, є одним із найбільш ефективних інструментів аналізу глобальних політичних і економічних процесів. У контексті російсько-української війни його актуальність зросла надзвичайно різко з багатьох причин. Передусім через те, що російсько-український конфлікт вийшов далеко за межі двостороннього протистояння. Він став точкою зіткнення інтересів двох великих світових систем: американоцентричної (західної) та китаєцентричної (незахідної). Світ-системний аналіз дозволяє побачити цю війну не лише як окрему подію, а як фазову зміну у глобальній ієрархії центрів сили.

Крім того перехідний період світ-системи у першій чверті XXI століття характеризується кризою існуючого світопорядку, викликаною виснаженням ресурсів американського глобального домінування та піднесенням нових центрів сили. Російсько-українська війна виявила і прискорила цей перехід, продемонструвавши глибокі структурні зміни в міжнародній системі.

Актуальність дослідження підсилюється і тим, що російсько-українська війна яскраво підкреслила наявний антагонізм «центр – напівпериферія – периферія». В рамках світ-системного підходу Україна виступає не лише як об'єкт агресії, а й як суб'єкт боротьби за зміну власного статусу у світовій ієрархії — від зони периферії (або напівпериферії) до зміцнення своєї позиції серед глобальних акторів. Аналіз через призму світ-системної динаміки дозволяє глибше зрозуміти прагнення України до євроатлантичної інтеграції.

Беззаперечним свідченням актуальності дослідження є його особлива увага присвячена на феномену світових війн в контексті глобальної політичної трансформації. Зокрема, світ-системний аналіз показує, що великі війни завжди передували зміні гегемона або формуванню нового світопорядку. Російсько-українська війна може розглядатися як детонатор ширшого процесу глобального «перезавантаження» політичної та економічної архітектури світу.

Варто звернути увагу і на те, що світ-системний підхід дозволяє моделювати можливі сценарії розвитку подій: від подальшої дестабілізації до встановлення нових типів світопорядку — китаєцентричного, багатопольярного чи соціал-демократичного глобального проекту, на що вказується в дисертаційному дослідженні.

Актуальність обраної теми дослідження ще раз підкреслила кризу теорії демократичного транзиту повертаючи наукові дослідження до методології світ-системного аналізу.

Таким чином аналіз світових війн в рамках світ-системного підходу є надзвичайно актуальним, оскільки дозволяє не тільки глибше зрозуміти причини та наслідки сучасної російсько-української війни, яка має усі можливості вийти за межі регіонального конфлікту і спровокувати глобальну війну, а й спрогнозувати напрями майбутньої трансформації світового порядку. Цей підхід відкриває ширшу картину глобальних процесів, де Україна виступає не тільки жертвою агресії, але й важливим чинником формування нової світової реальності.

Метою дисертаційного дослідження за визначенням дослідника «є розкриття особливостей взаємозв'язку між світовими війнами та процесом трансформації світ-системи».

Завдання дослідження направлені на розкриття теми та мети дисертації і передбачають: інтерпретацію загальної динаміки політичних процесів в контексті методології світ-системного аналізу; виокремлення основних історичних етапів «фазового переходу» світ-системи; визначення співвідношення категорій «світ-система», «світопорядок» та «світова війна» в контексті розкриття історичної динаміки світ-системи; розробку критеріїв визначення світових війн на тлі безлічі «пересічних» війн та локальних конфліктів; розкриття алгоритму та діагностувати

політичні наслідки впливу світових війн на процес трансформації світ-системи; розроблення хроноскопію та порівняльного аналізу світових війн в історичному діапазоні існування світ-системи (XVI–XXI ст.); виявлення закономірності зміни світопорядків в процесі трансформації світ-системи; розкриття основних протиріччя процесу трансформації сучасного світопорядку (кінець XX – перша чверть XXI століття); з’ясування сутності феномену російсько-української війни у контексті світ-системної кризи і генези нового світового порядку; Оцінку можливих шляхів досягнення стійкого миру у XXI столітті з погляду світ-системного підходу.

Наукова новизна отриманих результатів представлена у вступній частині дисертаційного дослідження. У межах цього дисертаційного дослідження, з використанням світ-системної методології та методів порівняльного аналізу, було здійснено вивчення світових воєн як своєрідних «поворотних етапів» у процесі трансформації світ-системи в період XVI–XXI століть. Також було встановлено функціональний зв'язок між різновидами післявоєнних світопорядків і етапами розвитку світ-системи. Аналіз наукової проблеми у такій постановці раніше в науковій літературі не проводився й може бути розцінений як новий підхід у дослідницькій практиці.

Відмінною рисою роботи є активне використання контент-аналізу матеріалів публікацій, проєктів і конференцій провідного міжнародного наукового центру світ-системних досліджень — The Institute for Research on World-Systems (Riverside, США).

Автором уперше надано комплексний аналіз сукупності світових воєн та спродукованих за їх наслідками інституалізованих світопорядків як етапів процесу світ-системної трансформації та розроблено критерії, виокремлення світових воєн із загально-історичної сукупності військових конфліктів, зокрема встановлений сутнісний взаємозв'язок світових воєн із процесом зміни світопорядків та трансформації світ-системи в цілому.

Подальшого розвитку у роботі набула теорія світ-системного аналізу з урахуванням нових політичних реалій першої чверті XXI ст, зокрема аналіз причин та політичних обставин виникнення агресивної війни Росії проти України в контексті світ-системного аналізу та застосування категорій «світ-економіка», «світ-

система», «світ-імперія», «світова війна», «світопорядок» при моделюванні глобального політичного процесу першої чверті XXI ст. А також простеження загальна динаміка світ-системного процесу у історичному діапазоні XVI – перша чверть XXI століття та запропоновано порівняльний аналіз основних теоретичних підходів до проблеми встановлення миру в XXI столітті.

Важливим пунктом новизни є розробка критерій визначення світових воєн, зокрема автор визначає наступні специфічні ознаки таких конфліктів, а саме: а) загальна кількість прямих та непрямих учасників військового зіткнення; б) геополітичний масштаб війни; в) не гарантованість підсумків світової війни; г) обов'язкове ухвалення міжнародних політико-правових документів, що фіксують встановлення нового післявоєнного світового порядку.

Автором окреслені можливі сценарії подальшої трансформації сучасного світопорядку. Зокрема дисертант пропонує наступні можливі сценарії розвитку:

по-перше, встановлення «електронного феодалізму»;

по-друге формування «еко-фашизму»;

по-третє встановлення децентралізованої самоврядної *соціальної* демократії у глобальному масштабі (відповідно до ідеалів Всесвітнього соціального форуму, заснованого в 2001 р. у бразильському місті Порту-Алегрі). «Така *соціальна* демократія протилежна до існуючої *ліберальної* демократії на кшталт демократії широких народних мас (демократія рівності), яка протилежна демократії панівних еліт (демократія нерівності)»: - зазначає Хамід Фуад Халіль.

Заслуговує на увагу авторське доповнення прогнозу розвитку світового політичного порядку з урахуванням: а) китаєцентричної доктрини всесвітньої «спільноти єдиної долі» і б) євроцентричної моделі глобального «неовестфальського миру» XXI століття з політично оформленими цивілізаціями як суб'єктами нового політичного простору і часу.

Практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження має широкі перспективи застосування і полягає, передусім, у можливості їх застосування в практичній роботі фахівців в галузі політичних наук, теорії міжнародних відносин, проблематики глобальної та національної безпеки. Вони можуть зацікавити представників різних гілок та рівнів влади, дипломатичних

працівників, функціонерів політичних партій, громадських діячів та представників засобів масової інформації.

Основні результати та висновки дисертаційної роботи були використані у практичній роботі дисертанта як позаштатного консультанта голови муніципалітету (мера) міста Віфлеєм (Ізраїль, Палестинська автономія), а також під час проведення навчань, тренінгів, круглих столів зі здобувачами другого рівня освіти кафедри політології факультету міжнародних відносин та соціології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

В освітній сфері результати дослідження можна інтегрувати в навчальні програми з курсів: «Політологія», «Політична глобалістика», «Філософія політики», «Теорія міжнародних відносин», «Світова політика Нового та Новітнього часу», «Загальна теорія політики», «Порівняльний аналіз політичних систем», «Сучасна зарубіжна політологія», «Політична культура та ідеологія», «Міжнародні відносини: теорія та сучасність», «Політичні комунікації», «Політична конфліктологія», «Політичне прогнозування», «Політика євроінтеграції», «Етнополітологія», тощо.

Репрезентативність результатів дослідження базується на широкій джерельній базі ґрунтовних науково-аналітичних досліджень міжнародних експертів та вітчизняних фахівців у сфері політичних наук, соціології, права, політичної філософії. Робота має досить велику методологічну базу. Крім методології світ-системного аналізу дисертація ґрунтується на більш масштабному методологічному фундаменті. Це, перш за все, діалектичний метод, індуктивний та дедуктивний підходи, методологія аналізу та синтезу, абстрагування та сходження, принципи структурно-функціонального аналізу, методи поєднання історичного та логічного, принципи синергетики та нелінійності, засоби поєднання контент-аналізу з практикою теоретичного моделювання політичних подій тощо.

Виходячи з цього автор намагається багатосторонньо висвітлити вплив фактору світових війн на процес світ-системної трансформації, а також розкрити біфуркаційний характер впливу російсько-української війни на хід світових політичних процесів першої половини XXI ст.

Дисертант аналізує співвідношення категорій «світ–система», «світопорядок» та «світова війна», характер їх взаємодії, а також алгоритм зміни світопорядків

протягом більш ніж п'ятисотрічній трансформації світ-системи. Автором встановлено, що розвиток, експансія, криза та реструктурування світ-системи відбувається, як правило, через світові війни, які нерідко поєднуються з революціями. Це, як правило, веде до встановлення нового чергового світопорядку, за допомогою якого світ-система регенерується, змінює свою структуру, консолідується навколо нового гегемона і переходить на новий щабель. Автор приходить до висновку, що світопорядки, які існували всередині світ-системи, були сформовані в результаті світових війн. До того ж світ-система має здатність до «шокового» самооновлення, де роль «шокера», що руйнує застарілий світопорядок, застарілі міжнародні політичні інститути, та відкриває новий етап світ-системної трансформації виконує саме світова війна. За таких обставин цілком закономірно автор ставить питання про те, чи можливе в принципі досягнення міцного міжнародного миру в найближчому чи віддаленому майбутньому?; Чи можлива реалізація ідеї І. Канта про «вічний мир»? Це особливо актуальне питання в наші часи. Тому, дисертант перш за все, у фокус свого дослідження ставить геополітичні небезпеки пострадянського світопорядку. Російсько-українська війна розглядається і як наслідок різкого загострення цих небезпек, і як тригер подальших світ-системних змін та формування нового світопорядку. Робота містить багато цікавих теоретичних узагальнень та відкриттів і може становити інтерес для розгляду проблем поточної політики

Відповідність дисертаційного дослідження профілю спеціалізованої ради. За змістом дисертаційна робота Хаміда Фуада Халіля «Фактор світових війн у трансформації світ-системи» представлена на здобуття наукового ступеня доктора філософії, повністю відповідає спеціальності 052 Політологія.

Аналіз змісту дисертації. Дисертація складається з вступу, трьох основних розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 230 сторінок, в тому числі основний текст – 176 сторінок. Список використаних джерел налічує 239 найменувань на 25 сторінках. Додатки містяться на 7 сторінках.

У вступі наведені дані про актуальність дослідження, визначений зв'язок роботи із науковими програмами, темами, представлена мета та завдання дослідження,

визначена наукова новизна одержаних результатів та їх практична значимість, наведені відомості про апробацію результатів дисертації та публікації автора.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження феномену світової війни як чинника трансформації світ-системи» автором проаналізовано історико-теоретичні основи дослідження факторів трансформації світ-системи та визначена методологія дослідження механізмів та наслідків впливу світових війн на процес трансформації світ-системи та зміни світопорядків.

Другий розділ «Світові війни як фактор зміни світопорядків і трансформації світ-системи» присвячено аналізу понять світ-система, світопорядок та світова війна, зокрема встановлено їх сутність, співвідношення та взаємозв'язок. Крім того у розділі проаналізовано особливості зміни світопорядків в процесі світ-системної трансформації.

Третій розділ «Міжнародний мир як глобальна проблема ХХІ ст. світ-системний аспект» зосереджений на аналізі геополітичних небезпек пострадянського світопорядку (1991 – 2025 рр.) та російсько-української війни як тригера світ-системних змін сучасності. Крім того у розділі акцентовано увагу на ідеї «вічного миру» і світ-системних викликах ХХІ століття.

У «Висновках» викладено здобуті у дисертації найбільш важливі наукові та практичні результати.

Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових та фахових виданнях. Результати роботи автора мають достатній рівень висвітлення в 10 наукових публікаціях, 6 з яких надруковані у фахових наукових виданнях України із політичних наук категорії «Б».

Питання та зауваження до дисертації. Позитивно оцінюючи дисертацію Хаміда Фуада Халіля «Фактор світових війн у трансформації світ-системи», слід зауважити на наступному хоча теоретична та емпірична частини роботи є добре структурованими та надають можливість автору робити виважений та аргументований аналіз трансформаційних чинників світ-системи. Водночас, вважаю за потрібне звернути увагу автора на більш поглиблений порівняльний аналіз контр-системних (антисистемних) трендів в еволюції світ-системи. Мова йде про так звані «доктринальні» та «ситуативні» антисистеми. Автор дуже виважено і цікаво

пояснює «доктринальну» антисистему, яка взяла свій початок від марксистської революційної доктрини побудови соціалістичного суспільства, перейшла до лєнінської доктрини соціалістичної революції та сталінської доктрини, побудова соціалізму в одній окремо взятій країні, нині знайшла своє втілення у китайській доктрині «спільноти єдиної долі». В той же час італійський фашизм, гітлерівський нацизм та японський мілітаризм автора відніс до категорії «ситуативних» антисистем. Тож варто пояснити критерії такої градації.

Висновок. Зазначені зауваження не впливають на загальне позитивне враження від роботи, не зменшує її наукової новизни та практичного значення. Дане дисертаційне дослідження є вагомим внеском у аналіз світових воєн як чинника трансформації світ-системи та сприяє подальшому розвитку світ-системної теорії.

Дисертація Хаміда Фуада Халіля «Фактор світових війн у трансформації світ-системи» є самостійним, завершеним, теоретично обґрунтованим і практично значущим науковим дослідженням. Дисертація повністю відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.1.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (з наступними змінами) та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022 року, а її автор заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 052-«Політологія».

Рецензент:

Кандидат політичних наук, доцент

доцент кафедри політології

ОНУ імені І. І. Мечникова

Артем КРОЙТОР

ОСОБИСТИЙ ВІДПИС ПІДТВЕРДЖУЮ
Перший проректор ОНУ ім. І.І.Мечникова

